

Ο κ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι καθηγητής της Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Στη μακρόχρονη πορεία τους οι έννοιες του σοσιαλισμού και του φιλελευθερισμού εμφανίζονται ως εξ ορισμού όχι μόνο ιστορικά ασύμβατες αλλά και λογικά αντικριστές. Από την πρώτη ημέρα πράγματι αποκρυσταλλώθηκαν στο πλαίσιο της επικράτησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, όπου και συνόψισαν διαμετρικά αντιτιθέμενες στάσεις ως προς το θεμελιώδες ζήτημα της οργάνωσης των παραγωγικών και εργασιακών σχέσεων. Ο φιλελευθερισμός ευνοούσε όχι μόνο τη συντήρηση αλλά και την ενίσχυση του ρόλου της ελεύθερης και ανεξέλεγκτης αγοράς σε όσο το δυνατόν περισσότερες εκφάνσεις του κοινωνικού γίγνεσθαι.

Αποκρούοντας διαρρήδην την παρέμβαση του κράτους σε όλες τις ιδιωτικές συναλλαγές, αντιμετώπιζε ως «φυσικά», αναπότρεπτα συχνά μάλιστα και ζωογόνα τα οποιαδήποτε αρνητικά αποτελέσματα της αγοραίας κοινωνίας πάνω στη ζωή των ανθρώπων. Σε πλήρη αντιδιαστολή και εν όψει ακριβώς των αδικιών και αδιεξόδων των αγοραίων κοινωνιών, ο σοσιαλισμός επεδίωκε την ιστορική ρήξη. Σε μια πρώτη φάση επαγγελλόταν την ανατροπή των καπιταλιστικών σχέσεων, είτε με επαναστατικές μεθόδους είτε με συνεχείς και σωρευτικές μεταρρυθμίσεις, αργότερα δε με την «ηπιότερη» σοσιαλδημοκρατική μορφή του, την ενεργό παρέμβαση του κράτους με στόχο την άρση ή τουλάχιστον την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και αδικιών. Και έτσι επιχείρησε μια συστηματική μεταβίβαση όλο και περισσότερων πόρων και δυνατοτήτων προς τους κοινωνικά αδυνάτους. Ιστορικά λοιπόν ο σοσιαλισμός και ο φιλελευθερισμός εμφανίζονται ως απολύτως αντιτιθέμενες πολιτικές στάσεις σε σχέση με την κυριαρχία της ελεύθερης αγοράς, άρα και με την εξέλιξη των οικονομικών και εργασιακών σχέσεων.

*** Το «τέλος των ουτοπιών»**

Τα πράγματα φαίνεται ότι έχουν αλλάξει ριζικά. Αλλά οι αλλαγές δεν αναφέρονται στη δομή των κοινωνικών σχέσεων ή στα αδιέξοδα, στην αθλιότητα και στις αδικίες που αναπαράγονται σε παγκόσμια κλίμακα. Αν κάτι έχει αλλάξει, αυτό είναι ότι οι πολιτικές και κοινωνικές αντιστάσεις στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς όχι μόνο δεν έχουν ενισχυθεί, αλλά αντιθέτως φαίνεται ότι αποδυναμώνονται. Και αυτό υπήρξε η πιο απρόσμενη εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών. Εις πείσμα της όξυνσης των κοινωνικών αδικιών και αντιθέσεων, το ισχύον πρότυπο των κοινωνικών σχέσεων θεωρείται πια αμετακίνητο στις γενικές του γραμμές. Έχει πάψει πλέον ακόμη και να τίθεται το θεμελιώδες και βασανιστικό αξιακό ερώτημα ποια «πρέπει» να είναι η θεμελιακή δομή της κοινωνίας. Η παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική πραγματικότητα δεν αμφισβητείται πλέον πολιτικά παρά μόνο στις ανίσχυρες παρυφές της.

Υπό τις συνθήκες αυτές η αντιπαράθεση των δύο κατά παράδοσιν αντικριστών θέσεων ως προς το κοινωνικό δέον δεν είναι πλέον δυνατόν να έχει το άμεσο πολιτικό νόημα που είχε στο παρελθόν. Μολονότι τα ουσιαστικά κοινωνικά προβλήματα είναι υπέρποτε πιεστικά και άλυτα, η πολιτική και προγραμματική τους έκφραση εμφανίζεται όσο ποτέ συρρικνωμένη. Το λεγόμενο «τέλος των ουτοπιών» είναι με αυτήν την έννοια συνώνυμο με μια μεταλλαγή της πρόσληψης της πολιτικής. Μια εγγενώς συγκρουσιακή αντιπαράθεση ως προς το δέον γενέσθαι έχει δώσει τη θέση της σε μια συνεχή διαπραγμάτευση γύρω από διαχειριστικές προτεραιότητες που οριοθετούνται από μian αδυσώπητη και αμετακίνητη «εξωγενή»

πραγματικότητα. Ολα συμβαίνουν ως εάν ο πολιτικός λόγος έτεινε πλέον να εκφέρεται ως εκ προοιμίου εγκλωβισμένος σε μian αφετηριακή πιραντελική ταυτολογία: «είναι έτσι επειδή έτσι το θέλετε» και ταυτοχρόνως «έτσι το θέλετε επειδή έτσι είναι». Το υπέροχο σύνθημα του Πόρτο Αλέγκρε «ένας άλλος κόσμος είναι δυνατός» προσπαθεί απλώς να αντιταχθεί στη διάχυτη βεβαιότητα ότι ένας άλλος κόσμος είναι αδύνατος, μια βεβαιότητα η οποία, είτε ως αυτάρεσκη ικανοποίηση για το status quo είτε ως απελπισία μπροστά στην αίσθηση της απόλυτης ανημπόριας, φαίνεται γενικευμένη. Σε αυτό ακριβώς εντοπίζεται η ιδεολογική νίκη ενός πανίσχυρου πλέον φιλελευθερισμού που βλέπει τα προπύργια του αντίπαλου προτάγματος να καταρρέουν αμαχητί. Αίφνης το «άλλο» έχει πάψει να υπάρχει.

* Η συλλογική ταυτότητα

Η απarίθμηση των κύριων διακυβευμάτων που εγγράφονται στην πολιτική ατζέντα δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας. Πράγματι οι τρέχουσες εστίες σύγκρουσης ανάμεσα στους μεγάλους κομματικούς σχηματισμούς μπορεί να διαιρεθούν σε τρεις κατηγορίες. Από τη μία μεριά προβάλλονται εκατέρωθεν επιχειρηματολογίες που εντοπίζονται στην εν γένει αποτελεσματικότητα της διοίκησης, στην επίτευξη των εθνικών στόχων στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, στην εξασφάλιση της στρατιωτικής ετοιμότητας, στη λειτουργία της δικαιοσύνης, στην υλοποίηση μεγάλων δημοσίων έργων, στην εξασφάλιση της ασφαλείας των πολιτών, στην πάταξη ηθικών παρεκκλίσεων όπως η εγκληματικότητα και κυρίως η έρπουσα διαφθορά. Όλες αυτές οι «περιοχές» δημόσιας αρμοδιότητας έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: αναφέρονται σε «αδιαίρετα», υποτίθεται, δημόσια αγαθά που λειτουργούν υπέρ και χάριν του κοινωνικού συνόλου. Και έτσι οι επιδιωκόμενοι στόχοι μπορούν να εμφανίζονται ως ταξικά «ουδέτεροι», άρα και κατά τεκμήριον καθολικής αποδοχής. Υπό τους όρους αυτούς η αντιπαράθεση περιορίζεται στην υποτιθέμενη διαχειριστική «ικανότητα» των ανταγωνιστικών πολιτικών φορέων να οργανώσουν ικανοποιητικά την επίτευξη των στόχων. Κατά τα άλλα, όλοι μοιάζουν σύμφωνοι.

Από την άλλη μεριά, μια σειρά διακυβεύματα επικεντρώνονται σε καθαρά ιδεολογικές και πολιτιστικές διαζεύξεις που άπτονται αμέσως ή εμμέσως των τρεχουσών παραστάσεων για την ειδοποιό συλλογική «ταυτότητα». Αυτήν ακριβώς καλείται να συμπυκνώσει το κράτος, το οποίο επιφορτίζεται τον ρόλο του εμπνευστή, του συμβολοποιού και του υπευθύνου για την αναπαραγωγή της ιδεοποιημένης συλλογικής ηθικής και οργανωτικής οντότητας. Τέτοια ζητήματα είναι π.χ. η σημασία της προστασίας ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων, η σχέση κράτους και Εκκλησίας, το ιδεολογικό και προγραμματικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης, οι κατευθύνσεις της πολιτιστικής πολιτικής, τα όρια της ανοχής σε ό,τι αφορά τη σεξουαλικότητα ή την κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών, η προστασία του απαραβίαστου των ατομικών ασύλων και δεδομένων, η θεσμική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των αλλοεθνών, αλλοθρήσκων και αλλοδαπών με τη μορφή ενός «δικαιώματος στη διαφορά». Τα σημεία αυτά μπορούν και αυτά να εμφανισθούν ως εκ πρώτης όψεως ανεξάρτητα από τη θεμελιώδη δομή της κοινωνίας. Και γι' αυτό ακριβώς οι στάσεις ως προς τα διακυβεύματα αυτά δεν συνδέονται κατ' ανάγκην με τα ζητήματα που άπτονται των παραγωγικών σχέσεων. Μολονότι λοιπόν τουλάχιστον ως πρόσφατα οι πολιτικά φιλελεύθερες και ανεκτικές τοποθετήσεις εντοπίζονταν και συνήθως εξαντλούνταν στους κόλπους των αριστερών και αριστερογενών παρατάξεων, είναι γεγονός ότι το ζήτημα της πολιτικής και ιδεολογικής ανεκτικότητας εμφανίζει υψηλό βαθμό αυτονομίας. Ο γενικός όρος φιλελευθερισμός εμφανίζεται λοιπόν στο σημείο αυτό εξαιρετικά παραπλανητικός. Ετσι πράγματι, εμμέσως πλην σαφώς, επιχειρείται η έστω ετυμολογική διασύνδεση ανάμεσα στον εν στενή εννοία πολιτικό και στον οικονομικό φιλελευθερισμό.

Απομένουν οι πολιτικές συγκρούσεις γύρω από ζητήματα που άπτονται των εργασιακών σχέσεων, της απασχόλησης, της κοινωνικής ασφάλισης, της παιδείας και της περιθαλψής και όσων άλλων «περιοχών» αναφέρονται στην οργάνωση του υλικού υποβάθρου των κοινωνικών σχέσεων και επηρεάζονται ευθέως από τις ανισοποιητικές προεκτάσεις της αγοραίας οικονομίας. Γύρω από τα ζητήματα αυτά η αντιπαράθεση των φιλελεύθερων και των σοσιαλιστικών θέσεων είναι ακόμη έντονη. Εδώ λοιπόν ακριβώς εντοπίζεται η βασική αλλαγή στο περιεχόμενο του συγκρουσιακού πολιτικού λόγου. Πράγματι στην κατά παράδοσιν επιθετική σοσιαλιστική παράδοση που πίεζε προς τη συνεχή επέκταση ενός πανταχού παρόντος κοινωνικού κράτους τείνει να υποκατασταθεί μια καθαρά αμυντική στάση που αρκείται στο να περιορίζει ή να αναβάλλει την επιχειρούμενη αποδιάρθρωση των κατακτήσεων των περασμένων δεκαετιών. Εδώ εντάσσεται ο τρέχων «ενδοσοσιαλιστικός» προβληματισμός γύρω από τα ανεκτά «όρια» της επιχειρούμενης «ιδιωτικοποίησης», άρα και αποκοινωνικοποίησης των μηχανισμών της παιδείας, της περίθαλψης και της ασφάλισης, καθώς και η διαπραγμάτευση και αναδιαπραγμάτευση των όρων της προϊούσας απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων.

* Η εξόντωση της «επικίνδυνης πολιτικής»

Στο όνομα της ανταγωνιστικής αποτελεσματικότητας των δημοσίων λειτουργιών όλοι οι μηχανισμοί ανακατανομής μπορούν πλέον να καταγγέλλονται ως ανορθολογικοί, αντιοικονομικοί και αντιαναπτυξιακοί. Η επέκταση της επανορθωτικής κοινωνικής δικαιοσύνης σε νέους χώρους προσκρούει στην προτεραιότητα της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Ολοένα και πιο πολύ λοιπόν οι «φιλελεύθερες» και οι «σοσιαλιστικές» εκδοχές συγκλίνουν γύρω από μια διαχειριστική και τεχνοποιημένη πρόσληψη των διακυβευμάτων. Ο «Ορίζοντας 2010» του Σρέντερ αποτελεί τη σαφέστερη και προσεκτικότερη ίσως εκδοχή της πρόσφατης εξέλιξης στα εγγενώς πλέον διαπραγματεύσιμα ευρωπαϊκά σοσιαλδημοκρατικά προτάγματα. Υπό τις νέες αυτές συνθήκες ο αδύνατος μέχρι πρότινος διάλογος ανάμεσα στις φιλελεύθερες και στις σοσιαλιστικογενείς θέσεις καθίσταται όχι μόνο δυνατός αλλά και συνεχής. Και η κοινωνική συναίνεση φαίνεται λοιπόν να γενικεύεται στα σημεία ακριβώς εκείνα όπου ήταν μέχρι πρότινος αδύνατη.

Το τίμημα όμως είναι βαρύ: εφεξής να υποχωρεί γενικώς ο προβληματισμός ως προς το τι «άλλο» είναι δυνατόν και ευκαίιο να γίνει. Η κατάργηση ή άμβλυνση των «διαχωριστικών γραμμών» είναι λοιπόν απολύτως συνώνυμη με την υπέρβαση της αντιπαράθεσης γύρω από το «δέον». Αυτό ακριβώς υπήρξε και το από καταβολής ιδεατό σχέδιο όλων των συντηρητικών δυνάμεων, ένα σχέδιο που ύστερα από δύο αιώνες φαίνεται επιτέλους να επικρατεί. Εφεξής ένας και μόνον αυτονόητος δρόμος για την πρόοδο εμφανίζεται ως δυνατός, εκείνος που προδιαγράφεται από τη «φύση» των πραγμάτων, τη «λογική» και την εξορισμού θριαμβεύουσα «ιστορία». Από τη στιγμή που η ισχύς εισακούεται δίχως να χρειάζεται καν να επιχειρηματολογεί, η εν στενή εννοία πολιτική δικαιούται να σιωπά. Αντ' αυτής ομιλεί η «αντικειμενική πραγματικότητα».

Ετσι, ακόμη μία φορά, η εξέλιξη των πραγμάτων επιβεβαιώνει την εγγενή πανουργία της ιστορίας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μέσω της φετιχοποίησης μιας αυτοαναφορικά οριζομένης τεχνοαναπτυξιακής προτεραιότητας ο φιλελευθερισμός αναπαράγει πιστά τις ιδέες που είχαν πρωτοεμφανισθεί στη Σοβιετική Ένωση, όπου, από μια στιγμή και πέρα, η επιτυχία του σοσιαλιστικού εγχειρήματος άρχισε να αποτιμάται με μόνο κριτήριο τη μετρήσιμη αποτελεσματικότητα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Ετσι, ειρωνικά, ο φιλελευθερισμός φαίνεται να ευαγγελίζεται ένα δικό του ειδοποιό «τέλος της

ιστορίας» που δεν απέχει πολύ από το σταλινικό τέλος της προϊστορίας. Στο όνομα του λόγου και της ιστορικής αναγκαιότητας οποιαδήποτε πολιτική ή ιδεολογική αντιπαράθεση γύρω από το δέον γενέσθαι εμφανίζεται πλέον όχι μόνο περιττή και ξεπερασμένη αλλά και βλαπτική και, όταν χρειασθεί, ίσως και εξοβελιστέα.

Όπως λοιπόν ακριβώς συνέβη στη Σοβιετική Ένωση των ετών '30 και '40, έτσι και σήμερα, το εύρος του πολιτικού προβληματισμού τείνει να περιορίζεται στη βελτιστοποίηση και μεγιστοποίηση της προσαρμογής των τακτικών κινήσεων στις αυτονόητες και αμετακίνητες στρατηγικές. Οι μεγάλες πολιτικές και ιδεολογικές διαζεύξεις κυριολεκτικά εξοβελίζονται από την ημερησία διάταξη. Μολονότι δεν πέθανε ακόμη, η ασθμαίνουσα πολιτική βάλλεται συστηματικά από όλες τις παγιωμένες εξουσίες, οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές. Αυτό βέβαια δεν είναι καινοφανές. Ανέκαθεν ένα από τα πρώτα μελήματα των εμπεδωμένων εξουσιών ήταν να βρουν αρμόζοντες τρόπους για να σκοτώσουν μια εξ ορισμού επικίνδυνη πολιτική. Και ως ήπιος, υποκριτικός και συναινετικός, ο τρόπος της πολιτικοκτόνου φιλελεύθερης δημοκρατίας απειλεί να αποδειχθεί μακροσκοπικά αποτελεσματικότερος όλων των προκατόχων του. Αξίζει να θυμηθεί κανείς τα λόγια του Οσκαρ Γουάιλντ, εγκλείστου στη φυλακή του Ρέντινγκ:

Yet each man kills the thing he loves,
By each let this be heard,
Some do it with a bitter look,
Some with a flattering word,
The coward does it with a kiss,
The brave man with a sword!

*** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**